

Ell,
a la presó

Josep Puig Pujades

Pròleg de Carles Rahola

Calligraf

Ell, a la presó
Josep Puig Pujades

Edicions Cal·lígraf
Figueres, 2019

Primera edició —
juny 2019

Publicació
Edicions Cal·lígraf, SL
Monturiol, 2, 1r 1a
17600 Figueres
Tel. (0034) 615 261 764
www.edicionscalligraf.com
info@edicionscalligraf.com

**Disseny de la col·lecció
i maquetació**
Jaime Vicente

Correcció
Joan Riba

Impressió
DC PLUS,
Serveis Editorials

ISBN
978-84-120151-6-4

Dipòsit legal
GI- 842-2019

La publicació d'aquesta
obra ha rebut el suport
de la Diputació de Girona

Amb el suport de la
Generalitat de Catalunya

© de la Presentació
Joan Armangué Ribas

© de la imatge de coberta
Josep Puig Pujades empresonat
al Seminari, arran dels
Fets d'Octubre de 1934.
Arxiu Patrimonial
Josep Puig Pujades

© d'aquesta edició
Edicions Cal·lígraf, SL

*Queda rigorosament
prohibida, sense l'autorització
per escrit dels titulars
del copyright, la reproducció
parcial o total d'aquesta
obra per qualsevol mitjà
o procediment, incloent-hi
la reprografia i el tractament
informàtic. Les infraccions
d'aquests drets es troben
sotmeses a les sancions
establertes a les lleis.*

Taula

NOTA A AQUESTA EDICIÓ	11
PRESENTACIÓ de Joan Armangué	13
PRÒLEG de Carles Rahola	27
ELL, A LA PRESÓ	35
I Ell, a la presó	37
II Les sofrances de la presó	41
III El company de cel·la	45
IV L'àngelus de la presó	49
V Flors a la presó	53
VI Intermedis	59
VII El company que surt	63
VIII La gitana de la presó	69
IX El paisatge de la presó	73
X Les comunicacions	79

XI	El lèxic de la presó	85
XII	Els sorolls de la presó	89
XIII	El Nadal a la presó	93
XIV	Les cartes	101
XV	Festes tradicionals	107
XVI	Libres a la presó	113
XVII	Inquietuds intranscendents	119
XVIII	Hores perfumades	127
XIX	Il·lusions mustigades	133
XX	Condemnats	139
XXI	Ell, mort en vida	145
XXII	Sursum corda	149
XXIII	Companys d'ergàstul	153
XXIV	L'aniversari de la República	161
XXV	L'amic que ens enyora	169
XXVI	Ell, surt de la presó	175
XXVII	Ell a la llar	181

Nota a aquesta edició

L'obra *Ell, a la presó* es va publicar l'any 1938. En aquesta nova edició que en fem vuitanta anys després, hi hem actualitzat l'ortografia, la puntuació, l'ús de majúscules i minúscules i la tipografia. En aquesta actualització també hi hem inclòs els noms propis dels personatges històrics i de les obres artístiques que s'hi esmenten i els topònims. Respecte a l'ús de les majúscules, hem mantingut l'escriptura del pronom de tercera persona singular amb majúscula, *Ell*, omnipresent en l'obra, des del primer capítol fins a l'últim, amb una forta càrrega simbòlica i estilística.

Hem respectat escrupolosament el lèxic, la sintaxi i els girs expressius, encara que força vegades no s'adiguin amb la normativa actual, amb tot el cabal d'arcaïsmes, dialectalismes, col·loquialismes, castellanismes i estrangerismes que va fer servir l'autor, per tal de mantenir íntegre l'estil del text original. Per facilitar la lectura, sí que hem intervingut en la morfologia d'alguna forma verbal (com *esmorteir* en lloc de *esmortuir*) i hem aglutinat algunes expressions que actualment s'escriuen juntes (com *al capd'avall* en lloc de *al cap d'avall*).

Pròleg

La meva coneixença amb l'autor d'aquest llibre és llunyana. Era l'any 1906, amb motiu de la Festa de la Bellesa organitzada per ell a l'Empordà. Recordo el discurs memorable del president Joan Maragall, uns parlaments de Pous i Pagès i Ignasi Iglésias, una novel·leta de Bertrana, un sonet de Gabriel Alomar. Amics dispersos... Tal com vaig conèixer aleshores Puig Pujades, l'he vist sempre: empordanès de soca i arrel —amb totes les qualitats i també amb tots els defectes de la terra immortal d'En Ramon Muntaner—, patriota ardent, enamorat de la llibertat dels homes i els pobles, cisellador del propi esperit, en un afany mai satisfet de perfecció. Les nostres relacions ja no s'havien d'interrompre. Adés eren uns llibres d'ell a mi o de jo a ell, adés uns articles per als números extraordinaris del seu *Empordà Federal*, adés unes conferències literàries o unes exposicions d'art... Recordareu que s'ha parlat sovint de certa incompatibilitat, de cert dualisme, entre Figueres i Girona: el cert és, però, que, per obra sobretot de Puig Pujades, a la qual

vaig portar sovint la meva col·laboració entusiasta, les dues ciutats, de fisonomia tan distinta i de caires espirituals tan diferents, s'agermanaren.

Puig Pujades, amb el seu treball intel·lectual, es conquerí aviat un nom en les lletres catalanes: la seva *Vida d'heroi* —lluïta, victòria i calvari de l'inventor empordanès Narcís Monturiol— bastaria a acreditar-lo com a biògraf; però cal esmentar també els seus articles, amarats de catalanitat, les seves proses literàries i els seus contes, en els quals es revela un temperament observador i humorista, que sap somriure davant les misèries humanes. Les activitats polítiques varen atraure així mateix de bona hora Puig Pujades, el qual, amb plena confiança dels seus correligionaris, exercí càrrecs d'importància a Figueres i treballà eficaçment per la seva ciutat, fins al punt que bé pot dir-se, perquè és de justícia, que els principals avenços i les més reeixides millores de la capital empordanesa, d'un quart de segle ençà, es deuen en gran part a la seva iniciativa, patriòticament secundada pels seus conciutadans.

Instaurada la República i restablerta la Generalitat, Puig Pujades fou cridat per a exercir alts càrrecs polítics, i essent comissari delegat del Govern de Catalunya a les comarques gironines, tingueren lloc els fets del 6 d'Octubre del 1934, que motivaren el seu empenonament. Fruit madurat de la seva estada a la presó de Girona és aquest llibre, per al qual Puig Pujades, trobant-se encara entre reixes, va fer-me l'honor de demanar-me unes ratlles de pròleg, que, certament, no necessita.

Hom podria fer tot l'elogi d'aquest llibre, dient que conté les pàgines més belles i més sentides que han sortit de la ploma de Puig Pujades. La sòrdida presó gironina, de «mala anomenada», té des d'ara el seu «cronista»; però no un cronista fred, pacient recercador de vells papers que sols l'historiador veritable sap animar, sinó un escriptor sensitiu, a estones ingenu i a estones amarg; un enamorat de la bellesa, pertot arreu on ella se'ns mostri, àdhuc en els més baixos fons socials, purificats de vegades pel dolor redemptor; un esperit assedegat de llibertat i de justícia.

Aquest llibre, doncs, té el valor d'un «document humà»; l'ergàstul de la vella Girona hi assoleix una vida intensa. Des que l'autor ingressà a la presó, com un vulgar delinqüent, i féu estada en el «pou» fatídic, en contacte amb les tenebres plenes de mals averanys i amb la humitat que us martiritza, en una comunicació absoluta, fins a la sortida, un any després, a plena llum, i el retorn, amb tots els honors, a la llar enyorada, tots els moments del seu captiveri són glossats amb emoció.

Hi ha la nota tendra, d'una delicadesa exquisida, l'aquarel·la romàntica i sentimental, de tons suaus i suggestius, i l'aiguafort incisiu, que deixa la impressió inesborrable de coses, éssers i quimeres... Hi ha la visió ombrívola de la cel·la de càstig, que sembla que us ha de separar per sempre més del món, i l'inefable anhel espiritual de la llum radiant i de les muntanyes blaves, que es veuen, des de la reixa, enllà, enllà, més estimades com més inassolibles són... Hi ha pà-

gines d'enyorament que s'arrapa al cor i d'esperança que triomfa, clara i lluminosa, de les forces negatives i obscures que es desvetllen de sobte a les fondàries impenetrables del subconscient... Hi ha notes eloqüents de gratitud profunda a la dolça companya i als amics fidels, vinguts d'ací d'allà vora les reixes del locutori, que porten al captiu l'ofrena d'una amistat generosa i fecunda... Hi ha figures grotesques, que farien riure si no fossin lamentables, i, per contrast, n'hi ha de fermes i ben tallades, plenes d'humanitat... Hi ha, finalment, encertades observacions, suggerides per l'experiència de cada hora, sobre deficiències d'organització i falles del nostre règim carcerari.

Tanmateix, la lectura del llibre de Puig Pujades no deixa a l'ànima una impressió depriment. L'autor, enfortit per la dissort, no gemega ni es plany, ni es lliura a la desesperació, i si té moments de defallença, inevitables en el qui es troba separat per força dels éssers estimats, reacciona tot seguit, i allò que podria esdevenir fàcilment massa subjectiu, d'un lirisme massa personal, ateny una amplària humana i una pregona bellesa moral.

Jo crec que, un cop llegit aquest llibre, hom sentirà més viu que mai el desig de llibertat, de germanor i bonesa entre tots els homes, i més gran l'afany de treballar per a bastir, de cara a l'esdevenidor, una societat més harmònica i més justa, en la qual no es projectés —divina utopia!—, damunt la blavor meravellosa del cel, l'ombra inquietant de les presons i els presidis...

CARLES RAHOLA
Girona, juny de 1936

El,
a la presó

I Ell, a la presó

Ja asseguts, Ell i els seus dos companys en les cadires de balca que el vigilant els donà, com una almoïna, l'esguard d'Ell passà per la mitja foscor de la cel·la.

L'avidesa de saber certament on es trobava quedà a segon terme en recordar-se del séc anguniós que la corda havia deixat en la seva munyeca dreta, quan el conduïren pres i estacat de la Comandància a la presó. En canvi la cadena que havia lligat la seva mà esquerra a la dreta de l'altre company, no havia deixat rastre més que en el seu esperit.

Per primera vegada en la seva vida madura de mig segle, havia estat emmanillat i conduït per soldats amb baioneta calada cap a l'ergàstul provincià, vell convent de jesuïtes mig ruïnós, convertit en dipòsit de gent, dita malfactora.

Després de fregar-se la munyeca com per esborrar-hi una marca que no existia, Ell contemplà, encuriòsit, l'alta cel·la, bruta i pelada, on els havien deixat. Les parets, grises de pols i teranyines, s'aixecaven paral-

leles vers el sostre, bastit en volta de mig cercle, uns set metres damunt del sòl, negrós i humit, asfaltat a trossos, terrós i fangós, en altres indrets. Fregant la volta, una finestra, empetitida a posta, emmarcava una forta reixa reforçada amb tela metàl·lica que semblava filtrar la llum indirecta que el reflex d'una paret projectava en la foscor de la cel·la, que els familiars de la presó anomenaven el *pozo*, potser perquè el seu nivell inferior es troba a una profunditat de més de tres metres per sota el pati veí.

La grisor de les parets semblava més enfosquida encara per un munt de llegendes, obscenes les unes, afirmació d'extremistes les altres, innocents o afirmadores de sojorns passats, totes expressió d'hores angunioses que la humanitat cerca perpetuar davant les gèneres futures que per allí passaran, si un sol de justícia i d'amor no les enderroca pel bon nom de la humanitat.

Una veu digué:

—Bé, ja hi som...

L'afirmació calia, car els tres reclusos havien arribat allí com d'esma i tot el passat durant la nit tràgica era com un malson inexplicable.

Els es recordaven d'haver romàs presoners d'una multitud indisciplinada a l'interior d'un edifici oficial. A llurs orelles repercutien uns trets, els primers que havien oït en la seva vida. Més tard i després d'unes hores de glacial silenci, vingué l'oferiment de l'ocupació... Les portes obertes, l'aire lliure del carrer, per a caure novament a les mans d'una mena de gent, assedegats d'odi, que els insulten i els estaquen i els diuen «assassins».

Ell sent el mot infamant que ressona entre incivils amenaces dintre el seu cervell... I passa l'esguard

de la consciència per damunt la seva vida, grisa, dolça i suau d'infant volgut, de jove complagut i d'home serè, equànime, ponderat. Ell recorda que sempre complí els seus deures; ni havia fet campanes a l'escola, ni havia anat a abastar nius... Que estudià exemplarment i treballà com a home de consciència. Que actuà sempre amb el ulls fits en la justícia, procurant complaure tots els que se li apropaven. I que fins en arribar a la nit tràgica i durant la mateixa, res no l'acusava davant la seva consciència... Que ni organitzà res ni comandà ningú i menys encara es proposà llevar la vida de ningú... Ell, l'home de pau, amant de la cultura i del progrés, no podia avenir-se a la realitat, i aquesta era la de la cel·la bruta, humida i ronyosa!

La seva memòria passava i repassava per tots els racons i raconets de la seva vida, i no trobava enlloc el motiu de tot allò que la trontollava, ara, com una barca buida abandonada entre cap de Creus i l'Encalladora.

Sobtadament, un grinyolar de ferros, de reixes i forrellats vingué per la *mirilla* que foradava la porta. Era el primer soroll que ja no deixaria d'obsessionar-lo. Ell mirà la cambra, cercant si era possible que aital so pogués sortir de cap més indret... Llavors fou quan el seu esguard copsà, en un racó, un estri fastigós que hom utilitza per a les seves necessitats: el *zambullo*... L'obsessió dels malacostumats que la sort llença a l'ergàstul i que en surten sense poder-s'ho explicar davant la seva consciència.

Quan hagué pensat en les pròpies necessitats i la manera de satisfer-les, Ell romangué reposat, amb els seus companys, esperant que algú li preguntaria quelcom, que algú li diria el perquè era allí...

I passaren les estones llargues, interminables, solament trencades de tant en tant pel soroll agre dels forrellats que s'obrien i tancaven inexorables, a la porta veïna del *rastrillo*. Fou llavors que la seva pensa volà camps a través vers la seva vila nadiua, vers la seva llar estimada, on l'esposa amantíssima ploraria sense consol l'espòs innocent, empresonat per les gestes boges d'una mena d'homes que, emportats per un odi racial, volien enderrocar, en un instant, tot el present d'una pàtria santa. I els seus ulls s'amararen de llàgrimes pensant en la companya, en la família que sentiria com a pròpia l'esclavitud d'Ell.

II

Les sofrences de la presó

Un jutge militar, d'una fairsó displicent, li demanà què havia passat. Ell sortí satisfet d'haver declarat netament la veritat, i això posà en la seva consciència una pau beatífica, un profund encoratjament.

Li assabentaren seguidament la seva incomunicació... Sol, ben sol, allunyat dels seus companys, Ell quedà en la cel·la tràgica i feréstega.

La necessitat de pensar en proveir-se de ço indispensable per a la vida, li acaparà l'atenció uns moments. Bentost, però, tornà a quedar reclòs en si mateix. La solitud tingué, per a Ell, el do d'esvair-li tota concentració. En trobar-se sol, el seu esperit es dispersà en tot ço que no fos Ell mateix. I com l'oscil·lació de la superfície d'un llac a la topada d'una pedra, els seus records s'anaren estenent concèntricament des de les persones veïnes als familiars, als amics, fins als qui, enllà de la mar, poden sentir-se commoguts, més o menys, per la commoció inicial.

En acomiadar-se dels companys, i veure'ls desaparèixer darrere la porta de la cel·la, sentí la temença

per allò que els podia esdevenir i per les condicions de l'indret on anirien a ésser reclusos. Seguidament la llar volguda, amarada dels plors dels éssers cars, la llar que Ell estimava tant..., per a la glorificació de la qual Ell havia lluitat sempre, se li apareixia llançada a la incertesa com una ploma al vent; l'esposa, els germans, els éssers volguts que vibraven a l'uníson de la seva ànima..., què en seria, d'ells! I més enllà, els amics, els companys d'ideals, totes les irradiacions del seu cor, petit, que en mants indrets repercutien en alens de simpatia..., tot anava passant per la seva pensa, vivificat per la força emotiva de la seva imaginació.

Pel forat de la finestra, arran de sostre, la llum s'anava esbalaint; el reflex càdmic de la paret emblanquinada, esmorteït ja, es convertia en ressò de les llums tristes de la cel·lèstia, esmorteïdes encara per la pregonesa de la cel·la.

Ell, el pobre reclús, acostumat al viure decent i net, es sentí de cop i volta el punt central i vital de totes aquelles evocacions i compregué la necessitat d'enfrontar-se amb la realitat d'aquelles parets llòbregues i brutes, sota la volta plena de teranyines de tota mena i damunt del sòl humit que, silenciosament, anava fent-li pujar dels peus a les cames, i d'aquestes als genolls, una fina humitat que penetrava el moll dels ossos, insensibilitzant-los com si fossin reblats a les cuixes.

Sobtadament Ell sentí la necessitat de fer uns exercicis, llarg a llarg de la petita cambra; bentost es cansà, com aquell qui ha fet una llarga caminada, i, satisfet d'Ell mateix, després de mirar la feble pera elèctrica, es digué: «Ja som al vespre...; sopar, i a dormir». El seu esguard

mirà el rellotge: eren poc més de les quatre... I compren-
gué la inutilitat de la lluita física... Calia pensar en l'es-
perit, vetllar per ell i mantenir-lo ferm i serè... I damunt
d'una quartel·la escrigué una llista dels llibres que el seu
esperit li demanava: la Bíblia, els *Plaers de la vida*, les
Consolacions, la *Vida austera*, *Diàlegs* de Plató...

Més tard, un guardià malcarat i ferreny, li entrà
la maleta que la família li havia enviat... Tot mal posat,
mal girbat per unes mans barroeres que havien furgat
en la recerca de quelcom prohibit... En un racó de la
maleta, apareixia, clar i lluminós als seus ulls, el gest
amorós de l'esposa que li enviava, en la tristor de l'er-
gàstul, unes corbates que li plaïa canviar-se diàriament;
uns mocadors de seda per a la butxaca de pit amb què
acostumava a abellir-se en la vida civil. Ell s'arraconà,
com si els ulls invisibles dels pobres éssers que havien
desfilat per la trista cel·la volguessin profanar la seva
joia íntima que, en forma d'un es llagrimetes, negaren
els seus ulls, i petonejà l'aplec innominat que la muller
fidel consagrà amb les seves mans gentils...

Les estones es feren llargues, llargues, i Ell es con-
dormí, retut com la tensió dels seus nervis, que havi-
en romàs desperts tota la nit passada, sota la percussió
de la tragèdia que es desenvolupà a frec seu i contra to-
ta la seva voluntat violentada.

El catric-catrac dels ferros glaçats del forrellat el
despertà; de la fonda portaven el sopar, sopar esplèn-
did, excessiu, com per a qui degués festejar una hora glo-
riosa o serena... Amb prou feines fou tocada la menja...

I Ell sentí emportada l'atenció per uns bocins de
vells periòdics que evocaven hores plàcides, durant les

quals ningú no hauria pogut endevinar el trontoll present..., trontoll present que duraria fins sap quan...

Passà l'estona i Ell es capbussà en el llit. La seva consciència neta li permeté pensar en tots els seus que enllà d'enllà deurien patir per Ell i l'ésser-ne causa, malgrat Ell, es sentí l'ànima esponjada per l'amor que ben sovint necessita del dolor per a fer-se entenedora.

I Ell dormí, plàcidament, sota el llum encès de la cel·la infecta i llòbrega.